

TANULMÁNYOK

Somogyi László¹

A megrökönyödés példázatai²

Nem nevezhető túlzásnak az az állítás, hogy a názáreti Jézust leginkább a példázatai alapján lehet megérteni. A példázatok nem olyanok, mint egy előadás vagy értekezés egy adott témáról. Nem olyanok, mint Pál apostol időnként meglehetősen nehezen követhető érvelései a pogánykeresztények és a zsidók kapcsolatáról vagy a megváltás mibenlétéről. A példázatokban apró történetekkel, élethelyzetekkel találkozunk a hallgató, olyanokkal, amelyek számára ismerősek. Jellegzetességük a képiség, ami ismét csak azt szolgálja, hogy a hallgató közelebb kerüljön magához a példázathoz. A názáreti Jézusnak tulajdonított példázatok elemzése, magyarázata, megértése a kezdetekig nyúlik vissza. Feltehető, hogy már a szóbeli hagyományozás is egyfajta „megértési munkát” jelentett. A modern példázatkutatás kezdetét többnyire Adolf Jülicher munkásságával kapcsolják össze, aki a *Die Gleichnisreden Jesu* című, 1888-ban megjelent munkájában radikálisan szakított a példázatok addigi, dominánsan allegorikus értelmezésével, és rámutatott arra, hogy az ezekben használt kép és a jelölt között csak egyetlen

¹ Somogyi László (1955, Szakcs) a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem nyugalmazott egyetemi docense. Elérhetősége: somogyilaszló1955@gmail.com.

² Jelen tanulmány célja a recepciókritika elveinek érvényesítése a kiválasztott példázatok esetében, különös hangsúllyal az eredeti, élő beszédben előadott példázatok és annak hallgatósága vonatkozásában. Ennek megfelelően nem kíván részletes szövegkritikai exegézissel szolgálni. A példázatok tanulmányozásához magyar nyelven is kiváló munkák állnak rendelkezésre, így KOZMA Zsolt, *Jézus Krisztus példázatai* (Kolozsvár: Iránytű Kiadó Alapítvány, 2002); MÁRTONFFY Marcell, *Az újszövetségi példázatok irodalma* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2001); *Példabeszédek. Evangéliummagyarázatok II.*, ford. és átdolg. TARJÁNYI Béla (Budapest: Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, 2000); FABINYI Tamás, *A szinoptikus példázatok értelmezése, különös tekintettel azok rabbinikus párhuzamaira*. Teológiai doktori értekezés, Evangélikus Teológiai Akadémia, 1995.

len motívum jelenti a kapcsolatot, csak egyetlen „tertium comparationis” jellemző a példázatokra. A következő jelentős állomás Charles Dodd nevéhez fűződik, aki Jézus példázatait a mennyek országával való összefüggésben szemlélte. *Parables of the Kingdom* című korszakos munkája 1935-ben jelent meg. Ebben úgy érvel, hogy a példázatok a már jelenlevő eszkatológiára (realized eschatology) vonatkoznak. Dodd munkájához szorosan kapcsolódik a német Joachim Jeremias tevékenysége. *Die Gleichnisse Jesu* címmel 1952-ben írt könyvet a példázatokról.³ A Dodd-féle realized eschatology elnevezést finomítja a „sich realisierende Eschatologie” (önmagát realizáló eszkatológia) fogalmával. Ez a három munka megkerülhetetlen a példázátértelmezések során. A német nyelvterületen Fuchs, majd tanítványai, Linnemann és Jüngel, az angolszász kultúrkörben Dan Via, Jones és Normann Perrin tevékenysége kiemelkedő jelentőségű a példázatkutatásban. Jellemző, hogy a kutatások egyre inkább interdiszciplináris jelleget öltöttek. Részint az irodalomtudomány, de a társadalomtudományok módszereit is bevonták a munkába. Robert Funk, John Dominic Crossan, majd Bernard Brandon Scott csupán néhány név a példázatok kutatásával foglalkozók között.

A példázatok elemzése során szem előtt kell tartani, hogy ezek feltehetően többször is elhangzottak és nem feltétlenül ugyanazzal a szöveggel. Az sem valószínű, hogy a Jézus körül levők ájtatos csendben hallgatták a beszédet. Sokkal valószínűbb az, hogy helyeslő vagy ellenkező bekiabálások tarkították, esetleg módosították a példázat szövegét. Ennek következtében a példázatok különböző szöveggel őrződhetek meg attól függően, hogy ki mire emlékezett az elhangzotakból. A szájhagyományban való terjedés közben természetesen változhatott is a szöveg. A szóbeli hagyományozás jelentőségét azonban megkérdőjelezi például Schmithals, a rendelkezésre álló bizonyítékok hiányára hivatkozva.⁴ Ez az érv azonban nem zárja ki azt, hogy a szóbeli hagyomány alaphangját, irányát, a mondanivaló lényegét meg lehet találni anélkül, hogy magát a konkrét (egyéb-ként valószínűleg arámi) szöveget rekonstruálnánk. A szöveg írásba foglalása feltételezi a szerkesztő/k előzetes koncepciójának érvényesülését a szavak megválasztásában. Ebben a munkában előbb-utóbb érvényesült annak a gyülekezetnek a szükségleteihez való igazodás, amely sajátjának értelmezte a hagyományt. Az evangéliumok nyelve a hellenisztikus görög, amely szinte bizonyosan nem a

³ Joachim JEREMIAS, *Die Gleichnisse Jesu* (Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht, 1952).

⁴ Walter SCHMITHALS, „Példabeszédek a szinoptikus evangéliumokban”, in *Példabeszédek. Szegedi Biblikus Konferencia*, szerk. BENYIK György (Szeged: Szegedi Hittudományi Főiskola, 1997), 151–173.

példázatok eredeti nyelve. A fordítás során elveszhetnek eredeti gondolatok és keletkezhetnek újak. Ráadásul a megszövegezők sem azonos színvonalon tudtak görögül, ami ismét csak módosulásokat eredményezhetett a jézusi alapszövegben. Mindezen bizonytalanságok ellenére sem tételezhető fel, hogy a példázatok szövege (sőt az evangéliumok egésze) merő kitalálás, esetleg a szerző/k jószándékú alkotása lenne. Valami történeti mag feltételezhető mindegyikben, és ennek megtalálása az eredeti szöveg rekonstruálása nélkül is lehetővé teszi a mondanivaló szellemiségének megértését. A példázatelemzés történetének egyik igen fontos vívmánya volt a példázat „életbeli helyzetének” (német szakszóval *Sitz im Leben*ének⁵) megtalálása iránti igény. Alapvető módszernek az minősülhet, ha a példázat szövegét az első századbéli galileai paraszt, kézműves vagy akár vámszedő szemszögéből értékeljük.⁶ A mediterrán paraszti társadalmak szociológiai elemzése felerősítette ennek érvényesülését,⁷ amely az intenzíven folyó régészeti kutatási eredményekkel egészült ki. A szociológiai és archeológiai eredmények segítettek megérteni az első századi palesztinai társadalom működését, értékeit, életmódját, vallási gyakorlatát. Kiegészülve a rendelkezésre álló korai és későbbi rabbinikus szövegekkel, a példázatok eredetiségének elemzése új lendületet nyert. Az autentikusság ismérvei többek között az ironia, a hallgató várakozásától lényegesen eltérő fordulat, a túlzás, a mindennapi életből vett képek használata és nem utolsósorban a mennyek országára való vonatkoztatás.⁸ A John Dominic Crossan által kifejtett megértési irány hatékonynak mutatkozik. Szerinte a jézusi parabolák egyrészt nem találós kérdések, amelyeknek van egy helyes megfejtése, nem is példázatelbeszélések (*example stories*), amelyekben a helyes erkölcsi magatartás a mondanivaló. A parabolák szerinte kihíváselbeszélések (*challenge parables*). Olyan történetek, amelyek válaszra kényszerítik a hallga-

⁵ A fogalom Hermann Gunkel német teológus nevéhez fűződik.

⁶ Ernest van Eck tizenkét tézisben foglalja össze az ezt a szemléletet alátámasztó érveket. Ernest van Eck, „Interpreting the Parables of the Galilean Jesus. A Social-scientific Approach”, *HTS Theologiese Studies/Theological Studies* 65., 1. sz. (2009): 310–321.

⁷ Két kiváló tanulmányt érdemes kiemelni a magyar nyelvű szakirodalomból: CZIRE Szabolcs, „Makroszociológiai vizsgálódások a Jézus-kori Galileában. Társadalmi rétegződés és az evangélisták meggyőzési stratégiái”, *Keresztény Magvető* 112., 1. sz. (2006): 5–23., valamint UŐ, „Jézus világának mikroszociológiai/antropológiai dimenziói. Becsület és szegény, kollektív személyiség”, *Keresztény Magvető* 112., 3. sz. (2006): 256–271.

⁸ Az autentikusság ismérvei egyes szerzőknél természetesen nem azonosak. Lüdemann például hat ismérvet említ. Ld. Gerd LÜDEMANN, *Jesus nach 2000 Jahren. Was Jesus wirklich sagte und tat* (Lüneburg: Klampen Verlag, 2014), 4–5. Meier hét tételben elemzi a kritériumokat. Ld. John P. MEIER, *A Marginal Jew: Rethinking the Historical Jesus V: Probing the Authenticity of the Parables* (New Haven: Yale University Press, 2016), 46–56.

tót.⁹ Eredeti, Jézustól származó magjuk jellemzően befejezésre váró, lezáratlan jelenet. Így például kérdés, hogy a tékozló fiú bátyja vajon bemegy-e együtt ünnepegni a többiekkel. A szőlőmunkások megmaradnak amiatti méltatlankodásukban, hogy a kevesebbet dolgozók is ugyanazt a bért kapják, mint ők? Hasonló véleményen van Benyik György is, aki felhívja a figyelmet arra, hogy „a parabolák megértését a befogadó közeg felől érdemes megközelíteni”.¹⁰

A példázatok egyik csoportjában a meglepő fordulat valami pozitív túlzásban rejlik, ami a hallgató jóérzésével találkozik. Így például a tékozló fiú példázata a feltétlen megbocsátás, a befogadás határtalansága irányába tereli a hallgató gondolatait, az irgalmas samaritanus példázata a társadalmi előítéletektől való megszabadulás lehetőségét kínálja fel a hallgatóknak. Vannak azonban olyan példázatok is, amelyek első hallásra ütköznek a hallgatók erkölcsi érzékével, olyan helyzeteket mutatva be, amelyek számukra elfogadhatatlanok és ösztönös tiltakozást váltanak ki. Ezt a csoportot a megrökönyödés példázatainak lehetne nevezni, mert nagymértékű megütközést váltanak ki a hallgatókból. Nyolc példázat sorolható ide, közöttük kettő-kettő párba állítható. Ezek a példázattal párosítottak – minák, a tíz szűz – menyegzői ruha (ez utóbbi a Mt 22,11–14 verset jelenti). Az Újszövetségben a királyi menyegző példázatának második fele, de eredetileg önálló példázat lehetett, amelynek bevezető sorait az evangélista elhagyta). Ezeken túlmenően ide sorolhatók a hamis sáfár – hamis bíró, valamint a mustármag–kovász példázattal párosítottak.

Kinél van az igazság?

A talentumok és a minák

A talentumok példázata Máté evangéliumában, a minák példázata Lukács evangéliumában fordul elő. A mai napig vitatott, hogy két különálló példázatról van-e szó, vagy ugyanarról, de amely két változatban őrződött meg. Az első véleményt a sok formai és tartalmi különbözőség támasztja alá, az utóbbit az, hogy feltételezhető, hogy Jézus egy példázatot nem csak egyszer mondott el, és nem mindig szigorúan ugyanazzal a szöveggel. Inkább az tekinthető életszerűnek, hogy faluról falura járva módosította a szöveget, díszítette olyan eszközökkel, amelyek épp eszébe jutottak. Következésképpen egy példázat számos formában hangozhatott el, esetünkben egyszer talentumokról, máskor minákról eshetett

⁹ John Dominic CROSSAN, *Power of the Parables* (New York: Harper Collins, 2013).

¹⁰ BENYIK György, „A tékozló fiú parabolája”, *Vigilia* 68., 3. sz. (2003): 172–180., 173.

szó.¹¹ Érdekes, hogy egy harmadik változatról is tudunk, ez pedig a Nazoreus-evangéliumban olvasható, jöllehet Eusebiosz által idézve.

*A talentumok (Mt 25,14–30)*¹²

„¹⁴Mert úgy van ez, mint amikor egy idegenbe készülő ember hívatta szolgálait, és rájuk bízta vagyonát. ¹⁵Az egyiknek adott öt talentumot, a másiknak kettőt, a harmadiknak pedig egyet, kinek-kinek képessége szerint, és elment idegenbe. ¹⁶Az, aki az öt talentumot kapta, azonnal elindult, vállalkozásba fogott vele, és másik ötöt keresett hozzá. ¹⁷Ugyanígy a kéttalentumos is másik kettőt keresett hozzá. ¹⁸Aki pedig az egyet kapta, elment, gödröt ásott a földbe, és elrejtette ura pénzét. ¹⁹Hosszú idő múlva azután megjött ezeknek a szolgálknak az ura, és számadást tartott velük. ²⁰Eljött az, aki az öt talentumot kapta, hozott másik öt talentumot, és így szólt: Uram, öt talentumot bízál rám: nézd, másik öt talentumot kerestem. ²¹Ura így szólt hozzá: Jól van, jó és hű szolgálom, a kevésen hű voltál, sokat bízok rád ezután, jöjj, és osztozz urad örömében! ²²Eljött az is, aki a két talentumot kapta, és ezt mondta: Uram, két talentumot bízál rám: nézd, másik két talentumot kerestem. ²³Ura így szólt hozzá: Jól van, jó és hű szolgálom, a kevésen hű voltál, sokat bízok rád ezután, jöjj, és osztozz urad örömében! ²⁴És amikor eljött az, aki az egy talentumot kapta, ezt mondta: Uram, tudtam, hogy könnyörtelen ember vagy, aki ott is aratsz, ahol nem vetettél, és onnan is gyűjtesz, ahová nem szórtál. ²⁵Félelmemben elmentem tehát, és elástam a talentumodat a földbe: nézd, itt van az, ami a tied. ²⁶Ura így válaszolt neki: Te gonosz és rest szolgál, tudtad, hogy ott is aratok, ahol nem vetettem, és onnan is gyűjtök, ahova nem szórtam? ²⁷Ezért el kellett volna vinned a pénzedet a pénzváltókhoz, és amikor megjöttem, kamatostul kaptam volna vissza azt, ami az enyém. ²⁸Vegyétek el tőle a talentumot, és adjátok annak, akinek tíz talentuma van! ²⁹Mert mindenkinek, akinek van, adatik, és bővelkedni fog; attól pedig, akinek nincs, még az is elvétezik, ami je van. ³⁰A haszontalan szolgát pedig vessétek ki a külső sötétségre: ott lesz majd sírás és fogcsikorgatás.”

¹¹ Brandon Scott azt valószínűsíti, hogy a Beszédforrásból (Q) származó alapszöveget Máté és Lukács különböző intenzitással alakította tovább. Bernard Brandon SCOTT, *Hear then the Parable. A Commentary on the Parables of Jesus* (Minneapolis: Fortress Press, 1989), 223.

¹² A bibliai szövegek a Magyar Bibliatársulat újfordítású Bibliája (2014) szerint szerepelnek.

A minák (Lk 19,12–27)

„¹²Így szólt tehát: Egy előkelő ember távoli országba utazott, hogy királyi méltóságot szerezzen magának, és úgy térjen vissza. ¹³Hívatta tíz szolgáját, átadott nekik tíz minát, és azt mondta nekik: Kereskedjete, amíg vissza nem jövök. ¹⁴Alattvalói azonban gyűlölték őt, ezért küldöttséget menesztettek utána, és azt üzenték: Nem akarjuk, hogy ez uralkodjék felettünk. ¹⁵Amikor pedig megszerezte a királyi méltóságot és visszatért, magához hívatta azokat a szolgákat, akiknek a pénzt adta, hogy megtudja, ki hogyan kereskedett. ¹⁶Jött az első, és azt mondta: Uram, a minád tíz minát nyert. ¹⁷Az erre így szólt: Jól van, jó szolgám, mivel hű voltál a kevésen, legyen hatalmad tíz város fölött! ¹⁸Aztán jött a második, és jelentette: Uram, a minád öt minát nyert. ¹⁹Ehhez pedig így szólt: Uralkodj te is öt városon! ²⁰Jött a harmadik is, aki így beszélt: Uram, itt a minád. Egy kendőbe kötve őriztem. ²¹Féltem ugyanis tőled, mivel könnyörtelen ember vagy: azt is behajtod, amit nem fektettél be, és learatod azt is, amit nem vetettél el. ²²Ekkor az így szólt hozzá: A saját szavaid alapján ítélek meg, gonosz szolga! Tudtad, hogy én könnyörtelen ember vagyok, hogy behajtom azt is, amit nem fektettem be, és hogy learatom azt is, amit nem vettem el? ²³Miért nem tetted hát a pénzemet a pénzváltók asztalára, hogy amikor megjövök, kamatostul kapjam meg? ²⁴Az ott állóknak pedig ezt mondta: Vegyétek el tőle a minát, és adjátok annak, akinek tíz minája van! ²⁵Mire ezt mondták neki: Uram, annak tíz minája van! ²⁶De ő így válaszolt: Mondom nektek, hogy akinek van, annak adatik, akinek pedig nincs, attól még az is elvétetik, amije van. ²⁷Ellenségeimet pedig, akik nem akarták, hogy királlyá legyek felettük, hozzátok ide, és vágjátok le itt előttem.”

A Nazoreus evangélium szövege (Euszebiosz: Teophania IV.22 szerint)¹³

„Az... evangélium nem arra zúdítja a szidalmakat, aki (a talentumot) elrejtette, hanem aki azt dőzsölve felélte. Az (úrnak) ugyanis három szolgája volt; az egyik az, aki urának vagyonát szajhákkal és fuvoláslányokkal elpazarolta, a másik aki megsokszorozta a nyereséget, a harmadik pedig, aki a talentumot elásta, következésképpen az egyik elismerésben részesül, a másik csak szidalomban, a harmadikat pedig börtönbe zárják.”

A két kanonikus evangéliumi példázat közös motívuma az, hogy a talentumokat, illetve minákat kapó szolgák közül azokat díjazták, akik megsokszorozták a kapott értékeket, és az lesz elítélve, aki csupán megőrizte és hiánytalanul szolgáltatva vissza. A Nazoreus evangélium szövegének határozatlan névmásai

¹³ *Jézus rejtett szavai*, ford. HUBAI Péter, PRÖHLE Károly, RUGÁSI Gyula (Budapest: Holnap Kiadó, 1990), 92.

(egyik, másik) némi bizonytalanságot eredményeznek abban, hogy megállapítsuk, ki is az „egyik” és a „másik”. Egyet kell érteni Rohrbaugh elemzésével,¹⁴ aki a szöveg ún. chiasztikus szerkezetére utalva az „első” szolgának a talentumot el-
adó személyt, másodiknak a pénzt megsokszorozót, harmadiknak a vagyont el-
tékozolót tartja, azaz pozitív megítélést a vagyont csupán megőrző szolga kap. Ez
éppen a fordítottja a szinoptikus evangéliumokban rögzítetteknek. Vajon melyik
változat vezethető vissza Jézusra? A Nazoreus evangéliumot a második század
első felére datálják, tehát időben a szinoptikusok a korábbiak. Az autentikusság
nem emiatt hajlik a szinoptikusok felé, hanem tartalmi okok miatt. Az Újszövet-
ség kutatásának (és ezzel együtt a példázatok kutatásának) újabb, társadalom-
tudományi szempontú irányzata rámutatott arra, hogy az ún. korlátozott javak
társadalmában, mint amilyen az első századi Palesztina lakossága volt, a va-
gyongyarapító, kamatot alkalmazó gazdasági viselkedés irracionálisnak, sőt eti-
kátlannak minősült.¹⁵ A zsidó társadalomban pedig a kamatszedés egyértelműen
a Tóra előírásainak megszegése. Egy hitét gyakorló, megelő zsidó ember számá-
ra, éljen akár Galileában, Júdeában vagy a diaszpórában, a vagyonszerzésnek ez
a módja elfogadhatatlan volt. Minden bizonnyal létezett kamat és uzsora, de ez,
a törvénnyel összhangban, társadalmilag elfogadhatatlannak minősült. A talen-
tumok és a minák példázata – akár egy példázat variánsairól, akár két független
történetről van szó – a szóbeli hagyományban őrződött meg, zsidó életvitelű kö-
zösségekben. Ha nem közvetlenül Jézusra lehetett volna visszavezetni ezeket a
példázatokat, minden bizonnyal megváltozott volna a példázatbeli szolgák meg-
ítélése, hiszen az ott elhangzottak teljesen idegenek a zsidóságtól. Sokkal valószí-
nűbb, hogy az időben későbbi Nazoreus evangélium korrigálta a szöveget úgy,
hogy megfeleljen a zsidó etikának. A minák példázatában szereplő előkelő em-
ber, aki távoli országba megy királyságot szerezni, a korabeli hallgatóban a gyű-
lölt Archelaus¹⁶ személyét idézhette fel. A példázatban az általa megjutalmazott
szolgák sokkal inkább tűntek istentelen árulóknak a példázat hallgatói számára,
mint „derék és hű” szolgáknak. Mindamellet a példázat eredeti magvának meg-

¹⁴ Richard L. ROHRBAUGH, „A Peasant Reading of Talents /Pounds. A Text of Terror?” *Biblical Theological Bulletin* 23., 1. sz. (1993): 32–39.

¹⁵ Erről részletesen értekezik CZIRE Szabolcs, „Ne arassatok ott, ahol nem vetettek”, *Studia Doctorum Theologiae Protestantis* 6., 1. sz. (2015): 7–30.

¹⁶ Nagy Heródes egyik fia, aki Augustus császárhoz utazott királysága megerősítése céljából. Egy zsidó küldöttség is utána indult, hogy a császárnál megakadályozza a kegyetlen uralkodó hatalmának megerősítését. Archelaus csupán egy részterület uralkodói címét kapta (tetrarcha) és efölötti csalódása következtében bosszút állt ellenlábasaiban. Mindez visszatükröződik a minák parabolájában.

találása meglehetősen nehéz. A mondanivaló iránya azonban egybeesik mindkét példázat vagy példázatvariáns esetében. Ez pedig az e világi igazságtalanság bemutatása. Az biztosnak tűnik, hogy az „akinek van, annak adatik, akinek nincs, az is elvétetik tőle, ami van” egy közismert mondás lehetett, amit utólag szerkesztettek a szövegbe, mintegy magyarázatul.¹⁷ Az öt talentum, két talentum, de az egy talentum is elképesztően nagy értéket jelentett, ami irreális a hallgató számára. Egy talentum 6000 dénár, ami 6000 napi munkabérnek felel meg. Ennek tükrében ironikus a gazdag ember dicsérete: „a kevésen hű voltál.” A meghökkenést nem csupán ez okozza ezekben a példázatokban. Az igazi botrány az, hogy a helytelenül viselkedőket, az erkölcsteleneket megjutalmazzák, az egyedül helyes viselkedést pedig büntetik. Nem az történik a példázatban, ami elfogadhatónak minősült volna. A Jézus szájából elhangzó történet valószínűleg méltatlankodó reakciókat válthatott ki a hallgatókból. A hallgató a történet folytatását várhatta: mikor fog igazság szolgáltatni a harmadik szolgának. Mikor fog lelepleződni az első két szolga álnok viselkedése? Hol van az igazság? Hol van a mennyek országa?

Feltételek vagy feltételnélküliség? A tíz szűz és a menyegzői ruha

Mindkét példázat Máté evangéliumában maradt fenn. A tíz szűz példázata egy eszkatologikus sorozatban szerepel Máté evangéliumának 25. részében. A királyi menyegző példázata jelenlegi formájában két példázat összevonásának eredményeként olvasható a Mt 22-ben. Azt, hogy a 11–14. versek egy másik példázatból származnak, az is bizonyítja, hogy a királyi menyegző példázata Lukács evangéliumában (Lk 14,15–24) és a Tamás evangélium 64. logionjában is menyegzői ruha motívuma nélkül szerepel. A Máté gyülekezete számára átdolgozott példázat az eredetileg különálló történet elejét elhagyta, és egybeszerkesztette a kettőt. A feltehetően eredeti változatot, a Mt 22,11–14. verseit nevezzük a menyegzői ruha példázatának.

A tíz szűz (Mt 25,1–13)

„¹Akkor hasonló lesz a mennyek országa a tíz szűzhöz, akik fogták lámpásukat, és kimentek a vőlegény fogadására. ²Öt közülük balga volt, öt pedig okos. ³A balgák ugyanis amikor magukhoz vették lámpásukat, nem vittek magukkal olajat, ⁴az okosak viszont lámpásukkal együtt olajat is vittek korsóikban. ⁵Mivel

¹⁷ SCOTT, *Hear Then...*, 224.

pedig a vőlegény késett, mindnyájan elálmosodtak, és elaludtak. ⁶Éjfélkor aztán kiáltás hangzott: Íme, a vőlegény! Jöjjetek a fogadására! ⁷Ekkor felébredtek a szüzek mind, és rendbe hozták lámpásukat. ⁸A balgák így szóltak az okosakhoz: Adjatok nekünk az olajotkból, mert lámpásunk kialszik. ⁹Az okosak így válaszoltak: Hátha nem lesz elég nekünk is meg nektek is: menjetek inkább a kereskedőkhöz, és vegyetek magatoknak. ¹⁰Amíg azok távol voltak vásárolni, megjött a vőlegény, és akik készen voltak, bementek vele a menyegzőre. Azután bezárták az ajtót. ¹¹Később megérkezett a többi szűz is, és így szóltak: Uram, uram, nyiss ajtót nekünk! ¹²Ő azonban így válaszolt: Bizony, mondom nektek, nem ismerlek titeket. ¹³Vigyázzatok tehát, mert sem a napot, sem az órát nem tudjátok!” (Mt 25,1–13)

A példázat jelenlegi formája Máté saját alkotása. Témája a parúzia késlekedése miatti elbizonytalanodás. Mondandója az, hogy a hívek legyenek felkészülve Jézus második visszajövetelének késlekedése ellenére, mert aki nincs felkészülve, könnyen kirekesztve marad a mennyek országából. Ez egyértelműen allegorikus magyarázat, illetve alkotás. Máté sajátos teológiája szerint a tíz szűz és az előbb említett talentumok példázata közvetlenül egymást követik, összefüggnek. Az allegória szerint a vőlegény a feltámadt Jézus, akinek második eljövetele késik. A menyegző az üdvösséget, a mennyek országát jelenti, a szüzek a hívők, akik között egyesek helyesen készülnek Jézus eljövetelére, mások elhanyagolják a készenlétet. Ez az elem megfelel az evangélista stílusának: a gyülekezetben jók és rosszak egyaránt előfordulnak, és ez utóbbiak ki fognak rostálódni. A 11. versben a balga szüzek kiáltozása: „Uram, uram, nyiss ajtót nekünk!”, majd a durva elutasítás: „Bizony mondom nektek, nem ismerlek titeket” megfelel a Mt 7,22–23-ban elhangzottaknak. Ezeknek a Jézus szájába adott ítéleteknek az éle feltehetően a karizmatikusok és a próféták ellen irányult. E két csoport a hagyománytól függetlenül tartotta magát autentikus jézuskövetőnek látomásokra hivatkozva: „Ezt mondja az Úr!” Az írásmagyarázók egy része kizárja a példázat jézusi eredetét,¹⁸ mások történeti magot feltételeznek a szöveg egy részében. Közülük érdemes megemlíteni Tarrech munkáját, aki a Máté-féle keret elhagyása segítségével ad javaslatot a Jézusra visszavezethető változatra.¹⁹ Tarrech szerint a példázat eredeti magva az alábbi lehetett:

„Akkor a mennyek országát tíz leányhoz fogják hasonlítani, akik fogták a lámpáikat, és elmentek a vőlegény elé. Öt közülük bolond volt, öt pedig bölcs.

¹⁸ Eta LINNEMANN, *Gleichnisse Jesu* (Göttingen: Vanderhoeck&Ruprecht, 1962), 132.

¹⁹ Armand PUIG I TÀRRECH, „La parabole des dix vierges”, *Analecta Biblica* 102. (Rome, Barcelona: Biblical Institute Press, Facultat de Teologia, 1983): 125–129.

Mert amikor a balgák elvitték lámpásaikat, nem vittek olajat lámpásaikkal; de az okosok olajoskulacsokat vettek lámpásaikhoz. És mondának a bolondok a bölcseknek: Adjatok nekünk olajotokból, mert a mi lámpásaink kialszanak. De a bölcsek így feleltek: Talán nem lesz elég nekünk és nektek; menjetek inkább a kereskedőkhöz és vásároljatok magatoknak. És míg ők vásárolni mentek, megjött a vőlegény, és akik készen voltak, bementek vele a menyegzőre.”²⁰

E szerint a rekonstrukció szerint eredetileg nem volt hangsúlyos a vőlegény szerepe. E mozzanat valószínűleg eredeti, hiszen a menyasszonyt a Máté-féle, bővebb változat sem említi, tehát eredetileg sem volt szereplője az elbeszélésnek. A fókusz a menyegző mellékszereplőire irányul, a szüzekre (koszorúslányokra). A konfliktus, amely a Tàrrech által megfogalmazott változatban megoldás nélkül marad, a szüzek között jön létre. Feltételezhető, hogy a lányok a menyasszonynak is és egymásnak is barátnői voltak. Érthetetlen ezek után az irigység, amely az „okosakból” kitör. Elképzelhető a hallgató megrökönyödése: az ország örömhíret hirdet, a Mennyei Atya végtelen szeretetéről hírt adó Jézus arról beszél, hogy az országra utaló menyegzőbe való bejutás megghiúsul néhány „okos szűz” szívtelenségén. A Jézust már korábban ismerő közönség számára felháborító a példázatban elmesélt történet. Az itt bemutatott irigység teljességgel idegen a jézusi nagyvonalúságtól: az „aki egy mérföld útra kényszerít, menj vele kettőre” üzenettől. A hallgató valami igazságtételt vár, és nem kap.²¹ A mennyek országa tényleg arról szól, hogy nők egymás között harcolnak az „olajért”?²² Vajon hogyan végződik a történet? A „balgák” végül is bejutnak a menyegzőre, vagy sem? Máté evangélista válasza egyértelmű. De a példázatot hallgató galileai parasztnak is? Ez utóbbi elgondolkozhat: Valóban mindenképpen szükséges valamiféle eszköz (lámpás) a mennyek országába való belépéshez?

A menyegzői ruha (Mt 22,11–14)

„¹¹Amikor a király bement, hogy megtekintse a vendégeket, meglátott ott egy embert, aki nem volt menyegzői ruhába öltözve, ¹²és így szólt hozzá: Barátom, hogyan jöhettél be ide, hiszen nincs menyegzői ruhád! Az pedig hallgatott. ¹³Akkor a király ezt mondta szolgálainak: Kötözzétek meg kezét-lábát, és vessétek

²⁰ SCOTT idézi *Hear Then the Parable* című munkája 72. oldalán (saját fordítás). Scott egyébként nem osztja Tàrrech nézetét a példázat autentikus voltáról.

²¹ Megdöbbenően beszédes William Blake rajza a tíz szűzről. A néző részvéte a szerencsétlenségükben rimánkodó balgák irányában ébred.

²² Marie-Eloise ROSENBLATT, „Got into the Party After All: Women’s issues and the five foolish virgins”, in *A Feminist Companion to Matthew*, szerk. Amy Jill LEVIN, Marianne BLICKENSTAFF (Sheffield: Sheffield Academic Press, 2001), 182.

ki a külső sötétségre; ott lesz majd sírás és fogcsikorgatás. ¹⁴Mert sokan vannak az elhívottak, de kevesen a választottak.”

Scott hangsúlyozza, hogy a példázat abba a sorba illik, amelyben Máté a jézuskövető gyülekezetet mint az „igazi” Izraelt szerepelteti.²³ Jelen formájában ez a példázat teljesen összeolvadt A királyi menyegző példázatával, úgynevezett kétcsúcsú parabolát alkotva. A menyegzői ruha hiánya Máté értelmezésében annak jelzése, hogy a gyülekezetben a „felkészületlenek”, „érdemtelenek” is jelen vannak, és rájuk a kiostálás vár, hasonlóan, mint a balga szüzek esetében. A jelentős hangsúlybeli eltolódás nehezzé teszi az eredeti jézusi mag megtalálását. Valamelyest segíthet, hogy ennek a példázatnak egy rabbinikus párhuzamát is ismerjük, mégpedig Johanan ben Zakkai nevéhez kötődve. A két változat közötti függőség irányát csak találgatni lehet. Az is elképzelhető, hogy a jézusi és a rabbinikus példázat is egy közös alapra épít, azt használja fel saját szempontjai szerint alakítva a szöveget és a mondanivalót. Az alábbi a rabbinikus változat:

Johanan ben Zakkai rabbi (kb. Kr. u. 70) egy példázatot mondott:

„Egyszer egy király meghívta ebédre szolgálait, de nem határozta meg a pontos időt. Az okosak felöltöztek, és a király ajtaja elé ültek, miközben kérdezték: hiányzik-e valami a király házában? A balgák viszont elmentek dolgozni, és megkérdezték: Lehet-e étkezésre letelepedni, ha előtte a szükséges nincs előkészítve. Amikor a király hirtelen hívatta szolgálait, az okosak szépen felöltözve álltak elé, a balgák pedig piszkosan. A király örült az okosoknak és dühös volt a balgákra, és ezt mondta: Ezek, akik az ebédre ünneplőben érkeztek, egyenek és igyanak, azok pedig, akik nem készültek az ebédre, maradjanak állva, és figyeljék az okosokat.” (bSabbat 153a)²⁴

A Johanan ben Zakkai-féle példázat a megtérés szükségességére utal. Mivel az ember nem tudja, mikor következik be az ítélet napja, készen kell állnia az Örökkévaló eljövételére. Ennek módja a megtérés, ami ugyanebben a talmudi traktátusban úgy van megfogalmazva, hogy „térj meg egy nappal a halálod előtt”, azaz haladéktalanul, még ma. Ez utóbbi üzenet szoros rokonságban van Jézus gondolatával. „Térjete meg, mert elközelített a mennyek országa” (Mk 1,15; Mt 4,17). (Az itt szereplő görög szó, ηγγικεν, összhangban a mögötte feltételezhetően arám eredetivel, annyit jelent, mint „eljött”, azaz befejezett értelmű, az ország

²³ SCOTT, *Hear Then...*, 162

²⁴ *A Talmud könyvei*, szerk. MOLNÁR Ernő (Budapest: Ikva Könyvkiadó Kft., 1989), 103–104.

jelenlétére utal.)²⁵ A menyegzői ruha példázatának jézusi magvát szinte lehetetlen rekonstruálni. Mondandója feltehetően nem ugyanaz, mint a Johanan ben Zakkai-féle változatnak, még akkor sem, ha a rabbinikus parabola gondolatisága egybeesik a názáreti Jézuséval. A különbség abban lehet, hogy Jézusnál az örömhír nem párosul a kirekesztődés lehetősége miatti fenyegetőzéssel.²⁶ Megfigyelhető az eltérés a Máté evangéliuma szerinti és a rabbinikus példázat hangsúlyai között. Máténál brutális, végső leszámolás van kilátásba helyezve a rosszul felkészültek számára, a rabbinikusnál csupán a kirekesztődés a királyi ebédéről. Máté szövege indulatos és hangulatában nem illik az előző, a királyi menyegzőre az utcákról behívott emberekről szóló nagyvonalú részhez. Ez utóbbi a befogadásról, ám az előző a kirekesztésről szól. A jézusi példázat szövegéről tehát semmit nem tudunk mondani, de a hangulatáról, a történet éléről igen. A menyegző képe a mennyek országára vonatkozik, ami az öröm, a bőség, a boldogság színtere. Ebbe az örömteli világba ront be egy számonkérés: „hogyan jöhettél be ide, hiszen nincs menyegzői ruhád?” A 13–14. versek erősen jellemzőek Mátéra, nem valószínű, hogy Jézus élt volna ilyen megfogalmazással. Akármi is lehetett a példázat eredeti szövege, a kontraszt a menyegző mint a határtalan öröm terepe és a számonkérés mint a határ kijelölése között jelenti a kihívást a hallgató számára. A hallgató megrökönyödése amiatt következik be, hogy a példázatbeli király olyat kér számon a vendégétől, amit nem biztos, hogy az teljesíteni tud. Ismét csak a jézusi nagyvonalúságtól teljességgel idegen feltételekhez kötés az, ami ellenkezésre indítja a hallgatót. Tényleg szükség van valamiféle „menyegzői ruhára”? Van a mennyek országának valamilyen képletes „dress code”-ja? Vajon mi lehet a menyegzői ruhával nem rendelkező vendég hallgatása mögött? A hallgató méltatlankodása megfelel a jézusi logion szellemének: „Jaj nektek is, törvénytudók! Elviselhetetlen terheket raktok az emberekre, ti magatok azonban még egy ujjal sem segítetek azokat a terheket hordozni.” (Lk 11,42–46)

²⁵ Charles Haddon DODD, *Parables of the Kingdom* (Glasgow: Collins & Fount Paperbacks, 1978), 37.

²⁶ Joachim Jeremias erőteljesen hangsúlyozza a példázatok egy részénél a „fenyegető késő” motívumát, ez azonban inkább az evangelisták szemléletének a példázatokban való megjelenésére utal. JEREMIAS, *Die Gleichnisse...*, 170–179.

Az erkölcs labirintusai

A hamis sáfár és a hamis bíró

Mindkét példázat Lukács evangéliumának sajátja. A hamis sáfár példázata jellemzően zsidó társadalmi háttérű. A gazdag földbirtokosok, akik nem ritkán Palesztinán kívül éltek, vagyonukat intézőre (sáfárra) bízták. A sáfárok ezután meglehetősen nagy szabadsággal rendelkeztek a gazdag földbirtokos vagyonának bérlőivel való adósszerződések megkötését illetően. Mivel ezek a sáfárok igen gyakran a szegény néprétegek kizsákmányolóinak bizonyultak, a sáfár képe erős negatív színezetűnek minősülhetett a Jézust hallgató, jellemzően szegény földművesek vagy nincstelenek között. A hamis bíró azonban – legalábbis a jelenleg rendelkezésünkre álló szöveg alapján – tipikus városi történet. Tekintve, hogy az egyszemélyes bírászkodás a szigorú rabbinikus elvek szerint nem lehetséges, feltételezhető, hogy hellenisztikus környezetben kell játszódnia az eseményeknek. Ebből azonban az következik, hogy nem Júdea, hanem Galilea valamely, közelebről nem megnevezett városáról lehet szó. Nyilván nem is a konkrét hely (ez talán tényleg nem is volt megnevezve) a fontos, hanem a példázatot hallgató falusiak ellenszenva a városi környezet iránt.

A hamis sáfár (Lk 16,1b–12)

„Volt egy gazdag ember, akinek volt egy sáfára. Ezt bevádolták nála, hogy eltékozolja a vagyonát. ²Ezért előhívatta őt, és így szólt hozzá: Mit hallok rólad? Adj számot a sáfárságról, mert nem lehetsz többé sáfár. ³Erre a sáfár így gondolkozott magában: Mit tegyek, ha uram elveszi tőlem a sáfárságot? Kapálni nem bírok, koldulni szégyellek. ⁴Tudom már, mit tegyek, hogy amikor elmozdítanak a sáfárságból, legyen, aki befogadjon a házába. ⁵Egyenként magához hívatta urának minden adósát, és megkérdezte az elsőtől: Mennyivel tartozol az én uramnak? ⁶Az így felelt: Száz korsó olajjal. Erre azt mondta neki: Vedd az írásodat, ülj le gyorsan, és írv ötvenet! ⁷Azután a másiktól is megkérdezte: Te mennyivel tartozol? Az így válaszolt: Száz kórus búzával. Erre így szólt hozzá: Vedd az írásodat, és írv nyolcvanot! ⁸Az ura pedig megdicsérte a hamis sáfárt, hogy okosan cselekedett, mert e világ fiai a maguk nemében okosabbak, mint a világosság fiai. ⁹Én is mondom nektek: szerezzetek magatoknak barátokat a hamis mammonnal, hogy amikor elfogy, befogadjanak titeket az örök hajlékokba. ¹⁰Aki hú a kevesen, a sokon is hú az, és aki a kevesen hamis, a sokon is hamis az. ¹¹Ha tehát a hamis mammonon nem voltatok hűségesek, ki bízza rátok az igazit? ¹²És ha a másén nem voltatok hűek, ki adja oda nektek azt, ami a tietek?”

A történet azt sejteti, hogy itt a gazdag ember furfangos rászedéséről van szó. A sáfárról tudni lehet, hogy csaló, hiszen nem cáfolja a gazdája gyanakvását. Gondolatai, miszerint kapálni nem tud, koldulni szégyell, nem tüntetik fel jó színben. Mégis, a hallgató rokonszenve az ő irányába mozdul el, hiszen a gazdag földbirtokos alakja még inkább ellenszenves a zsidó köznép szemében. Úgy tűnik, hogy egy afféle „zsványtörténet” (pikareszk elbeszélés) hangzik el. A hallgató „szurkolhat” a hamis sáfárnak, nem baj, ha az adósleveleket meghamisítja, azaz újat irat. A lényeg az, hogy túljár a gazda eszén. Ekkor azonban meglepő fordulat következik: a gazda megdicséri az okosan lavírozó szolgát, váratlanul az ő oldalára áll saját maga ellenében. Vagy mégsem? A gazda dicsérete tulajdonképpen arra jó, hogy a saját becsületét megvédje: őt nem lehet becsapni, eleve átlátta a sáfár mesterkedéseit, és mert azok az ő értékrendjével azonosak, inkább megdicsérte a hamis szolgát. Ezzel megmentette önmagát, kibújt a „pórujlárt gazdag” szerepéből. Anyagi vesztesége ellenére a társadalmi megbecsültsége megmaradt, nem érte szégyen a történet szerint. Ismeretes, hogy a mediterrán társadalmakban a „becsület–szégyen” értékrend megelőzi az anyagi pozícióból származó elismertséget. (Zákeus ezért minősült „szégyenletesnek” gazdagsága ellenére, és vagyona szétosztásával ezért nyerte vissza „becsületét”). A hallgató zavarba jön: olcsó kibúvót keresett erkölcsi érzékének azáltal, hogy az egyik „hamisságot” a másik „hamisság” elé emelte. Lelepleződött, valójában feladta erkölcsi jóérzését és ezért konfliktusba került önmaga ítéleteivel. Ez a konfliktus, illetve a konfliktus megoldásának igyekezete érezhető már a lukácsi megszövegezésben is. Az evangélista a 8. versben az „úr” kifejezéshez a κύριος szót használja, ami Lukácsnál többnyire Jézus megnevezése. Ha Jézus az, aki megdicséri a hamis sáfárt, akkor egyrészt a sáfár becstelensége relativizálódik, másrészt a történet elmozdul a „cselekedj azonnal”, azaz „haladéktalanul térj meg” irányába. A 9–12. versek az evangélium szerzőjének kommentárja, nem hozható kapcsolatba a példázat magjával. A sáfár hamissága miatti konfliktus megoldását mások úgy igyekeztek megoldani, illetve az ellentmondást tompítani, hogy szerintük a sáfár nem „hamisított” az adóslevelek megíratásával, hanem csak visszaállította az eredeti adósság mértékét. Azt feltételezték ugyanis, hogy a sáfár a maga haszna érdekében a valódi tartozásnál eleve nagyobb mennyiségeket íratott az adóslevelekre. Ismét mások a Jülicher által ajánlott „tertium comparationis” értelmezési utat követik, amely szerint a példázatban csupán egyetlen mozzanat az, ami a mondanivalót hordozza, az összes többi lényegtelen. Eszerint a példázatban a „poén” a késlekedés nélküli cselekedet. Ezek az igyekezetek érthetőek, de valójában nem oldják fel azt a rossz érzéssel párosuló konfliktust, hogy a példázat szereplői erkölcsileg kifogásolható személyek, és eszerint is cselekednek. Ráadásul

nem lehet tudni, hogyan végződik a történet. A sáfárt megtartja az úr állásában? Ha nem, vajon befogadják őt az adósok?

A hamis bíró (Lk 18,2–8)

„Az egyik városban volt egy bíró, aki Istent nem félte, az embereket pedig nem becsülte. ³Élt abban a városban egy özvegyasszony is, aki gyakran elment hozzá, és azt kérte tőle: Szolgáltass nekem igazságot ellenfelemmel szemben! ⁴Az egy ideig nem volt rá hajlandó, de azután azt mondta magában: Ha nem is félem az Istent, és az embereket sem becsülöm, ⁵mégis mivel terhemre van ez az özvegyasszony, igazságot szolgáltatok neki, hogy ne járjon ide, és ne zaklasson engem vég nélkül. ⁶Azután így szólt az Úr: Halljátok, mit mond a hamis bíró! ⁷Vajon Isten nem szolgált-e igazságot választottainak, akik éjjel-nappal kiáltanak hozzá? És várakoztatja-e őket? ⁸Mondom nektek, hogy igazságot szolgált nekik hamarosan. De amikor eljön az Emberfia, vajon talál-e hitet a földön?”

A Lukács saját anyagában fennmaradt példázat keretszövege a kitartó imádkozás szükségességéről szól. Általában párba állítják az alkalmatlankodó barát példázatával (Lk 11,5–8), ami szintén Lukács saját anyaga. A zárószöveg némileg pontosítja az imádkozás célját. Eszerint az igazságtalanságot elszenvedő gyülekezeteket bátorítja a példázat, rámutatva arra, hogy Isten mindenképpen igazságot fog szolgáltatni a hozzá kitartóan fohászknak. Ez a keret nyilván az eredeti példázat átértelmezése egy sokkal későbbi helyzetre. Az eredeti példázat ugyanis a társadalmi igazságtalanságról és a társadalmi szerepek zavarba ejtő összekuszálódásáról vázol fel egy képet. Általános az a vélemény, hogy a 2–7. versek az eredeti réteghez tartoznak, a 8–9. versek másodlagosak. A leginkább zavarba ejtő eleme a példázatnak kétségkívül az 5. versben előforduló ὑπωπιάζω szó (ómegával és nem omikronnal a második szótagban). Az ökölvívásból kölcsönzött szó alapjelentése megdöbbenő: valakinek a szeme alá „behúzni” egy ütést. A magyarázók igyekeznek is elvenni a kifejezés élet. Kozma például az átvitt értelmű „sanyargatni” az „agyamra menni” jelentést javasolja.²⁷ Linnemann szerint is a hangsúly nem a fizikai támadástól való félelmen, hanem az özvegy kitartásán van.²⁸ A kérdés azonban mindezek ellenére megmarad. Miért választotta a görögül egyébként jól tudó Lukács éppen ezt a szót a helyzet jellemzésére, ha csupán átvitt értelemről lehet szó? Vajon milyen arám kifejezés lehetett az eredeti? Erre jelenleg nem tudunk felelni, de az valószínűsíthető, hogy Jézus szá-

²⁷ KOZMA Zsolt, *Jézus Krisztus példázatai* (Kolozsvár: Iránytű Kiadó Alapítvány, 2002), 370.

²⁸ LINNEMANN, *Gleichnisse...*, 126.

jából egy nagyon erőteljes kifejezés hangozhatott el: olyan, amely egyáltalán nem illik egy szerencsétlen özvegy rimánkodásához. Ezt annak ismeretében is mondhatjuk, hogy Jeremias egy 19. századra datálható szóbeli beszámoló alapján hasonlóságot lát a példázatbeli helyzet és az egyébként iszlám környezetben lezajló, egy nő általi folytonos rendzavarással kikényszerített bírói ítélet esete között.²⁹ A szövegértelmezési bizonytalanságok ellenére a jézusi példázat hangulata kiérezhető a jelenlegi szövegből is: a bíró nem úgy viselkedik, mint egy igazi bíró, az özvegy nem úgy viselkedik, mint ahogy az elvárható egy özvegytől. Egyikük sem felel meg a társadalmi konvencionak. Az istentelen bíró hogyan tudna igazságot szolgáltatni a Tóra vagy a szóbeli hagyomány alapján, ha nem féli az Istent, ráadásul az embereket sem becsüli. Az özvegy sem viselkedik illedelmesen, tisztelttudóan. A szövegből nem tudjuk, hogy egyáltalán igaza van-e. Úgy látszik, nem ez az igazán fontos. A szöveg fókuszába a társadalmi szerepek relativizálása, illetve relativizálhatósága kerül. A bírói társadalmi státusz jelent-e valami biztosságot? Meg tudja-e ezt kérdőjelezni akár egy özvegy is? Az özvegynek pedig csak valami erőszakos eszköze lehet kilépni a társadalmi szerepből? A szövegben levő ironia éppen az, hogy a bíró, aki nem féli Istent, azonban fél egy özvegytől.³⁰ A példázat hallgatója törheti a fejét: lehet itt egyáltalán helyesen cselekedni?

Értékparadoxonok

A mustármag és a kovász

Általában ikerpéldázatoknak tartják ezt a két rövid, képszerű parabolát. Máténál és Lukácsnál mindkettő szerepel, Máténál közvetlenül egymás után, Márk evangéliumából azonban a hiányzik a kovász példázata.

A mustármag

A mustármagról szóló példázat olvasható a szinoptikus evangéliumokban és a Tamás evangéliumában is.

²⁹ Jeremias lábjegyzetben közli. Ld.: JEREMIAS, *Die Gleichnisse...*, 154.

³⁰ Ceslas SPICQ, „La parabole de la veuve obstinée et du judge inerte aux décisions impromptues (Lc. XVIII, 1-8.)”, *Revue Biblique* 68, 1. sz. (1961): 68–90. (Idézi SCOTT, *Hear Then...*, 186.)

Márk szövege

„Mihez hasonlítsuk az Isten országát, vagy milyen példázatba foglaljuk?³¹Olyan, mint a mustármag: mikor elvetik a földbe, kisebb minden magnál a földön,³²miután pedig elvetették, megnő, és nagyobb lesz minden veteménynél, és olyan nagy ágakat hajt, hogy árnyékában fészket rakhatnak az égi madarak.” (Mk 4,30b–32)

Máté szövege

„³¹Más példázatot is mondott nekik: Hasonló a mennyek országa a mustármaghoz, amelyet vesz az ember, és elvet a szántóföldjébe.³²Ez ugyan kisebb minden magnál, de amikor felnő, nagyobb minden veteménynél, és fává lesz, úgyhogy eljönnek az égi madarak, és fészket raknak ágai között.” (Mt 13,31–32)

Lukács szövege

„⁸Azután így szólt Jézus: Mihez hasonló az Isten országa, és mihez hasonlítam?¹⁹Hasonló a mustármaghoz, amelyet fogott egy ember, és elvetett a kertjében, az pedig felnövekedett, és fává lett, úgyhogy az égi madarak fészket raktak ágai között.” (Lk 13,18–21)

Tamás szövege

„²⁰A tanítványok mondták Jézusnak: Mondd meg nekünk, hogy mihez hasonlít a mennyek királysága! Mondta nekik: Egy mustármaghoz hasonlít, <ami> kisebb minden magnál. Ha pedig (olyan) földbe esik, amit megműveltek, nagy ágot hoz, s az ég madarainak ernyőjévé válik.”³¹

A szinoptikusok alapszövege a Márk-féle változat lehet. A mondanivaló egyszerűen érthető: a mennyek országa itt a földön egy kis kezdetből (mustármagból) indul, de kiteljesedve nagy lesz, győzedelmes lesz. A „nagyobb lesz minden veteménynél, és olyan nagy ágakat hajt, hogy árnyékában fészket rakhatnak az égi madarak” kitétel erős túlzás, úgynevezett hiperbola. Jóllehet a fekete mustár egyes esetekben tényleg 2-3 m magasra is megnőhet, ezzel elérve egy fa méreteit, azonban általában legfeljebb csak 1 m magas egynyári növény. A hiperbola éle a hallgató számára közismert lehetett. Az a növény, amely minden más növénynél nagyobb, és az ég madarai fészket raknak az ágai között, nem más, mint a cédrus, a győzelem, a hatalom jelképe. A mustár ebben az esetben a cédrus paródiája. A kicsi mustármag is képes arra, amire a fenséges cédrus, azaz a fenségesség megkérdőjeleződik. A megütözést nem is az ironia eredményezi

³¹ *Jézus rejtett...*, ford. HUBAI et al., 64.

a hallgatóban, hanem a mustárnövény szerepeltetése a példázatban. A mustárt burjánzásra hajlamos volta miatt általában csak határjelző sornövénynek engedték meg ültetni, és kertbe egyáltalán nem (j M. Kilajim 3.2). Jóllehet a mustárt használták a háztartásban (részint madáreledelként), a növény inkább értéktelennek minősült. Némileg erőteljesebben azt is lehet mondani, hogy a mustárt gyomnövénynek tekintették. A megrökönyödés tehát abban áll, hogy a kezdetben alig látható volta ellenére létező ígéretet miéért egy haszontalan növény, egy gízgaz szemlélteti.

A kovász

A kovászt képként használó példázat a Beszédforrásból (Q) származik, mivel Máté és Lukács evangéliuma tartalmazza, a Márk evangéliuma viszont nem. Máténál és Lukácsnál lényegében szóról szóra megegyező módon szerepel a szöveg. Ezenkívül a Tamás-evangéliumban is előfordul. A két forrás jól megindokolható módon egymástól függetlenül minősíthető.³²

Máté szövege

„³³Más példázatot is mondott nekik: Hasonló a mennyek országa a kovászhoz, amelyet vesz az asszony, belekever három mérce lisztbe, míg végül az egész megkel.” (Mt 13,33)

Lukács szövege

„²⁰Majd ismét szólt: Mihez hasonlítsam az Isten országát? ²¹Hasonló a kovászhoz, amelyet fogott egy asszony, és belekevert három mérce lisztbe, míg végül az egész megkelt.” (Lk 13,20–21)

Tamás szövege

„⁹⁶Jézus mondta: Az Atya királysága hasonlít egy asszonyhoz: vett egy kevés kovászt, [elrejt]ette azt lisztben, nagy kenyereket csinált (az asszony) belőle. Aki nek van füle, hallja!”³³

³² CZIRE Szabolcs, „Az irodalmi függőség kérdése a Tamás evangéliuma és a szinoptikusok között a példázatok tükrében”, *Keresztény Magvető* 110., 2. sz. (2004): 105–139.

³³ *Jézus rejtett...*, ford. HUBAI et al., 79.

A kovászról szóló példabeszédet tömörsége, jól recitálhatósága következtében eredeti jézusi példázatnak tartják.³⁴ A szinoptikusok szövegeiben jól nyomon követhető, hogy a kovász „rejtett működése” az, ami a mennyek országával való kapcsolatra utal.³⁵ Az első századbéli palesztin földműves a tejsavas erjedés ismerete nélkül alkalmazta azt és részesült annak szemmel látható hatásából. A Tamás evangéliuma szerinti változat az asszony munkáját emeli ki, ami igen figyelemre méltó eltérés a Q anyagához képest. Ebben az esetben valami aktív tevékenység hatásának eredménye van összefüggésbe hozva az „Atya királyságával”. Nyilvánvaló, hogy ez az eltérés visszavezethető a példázatot befogadó gyülekezet igényeire. Az eredeti jézusi példázattal lényegében megegyező szinoptikus anyag közvetlen mondandóján túl megint csak a megütközés okát lehet észrevenni. Ez pedig abban áll, hogy a kovász általánosságban a nem kívánatos változás, a romlás szimbóluma. Ismeretes, hogy az egyiptomi szabadulás ünnepe a „kovásztalan kenyerek” ünnepe. A hívő zsidónak minden kovászosat el kellett távolítani a házából. Ha az Egyiptomból való szabaduláshoz nem volt szabad tésztát keleszteni kovással, akkor az Örökkévaló szabadító tettét a kovásztalanság jelképezi. Az első századra a kovász fogalma közmondásosan a romlottság jelképe lett. Jézus is használta, amikor óvott a „farizeusok kovászatól” (Mt 16,6; Mk 8,15; Lk 12,1), de felbukkan Pál apostolnál is, mint a romlottság szimbóluma (1Kor 5,7). A Talmud is megőrzött egy mondást a kovász negatív jelentéséről: „a kovász a szív gonosz indulatait jelképezi” (Berakóth 17a).³⁶ Maga a példázat a mennyek országa működésének talán nem is érthető, de eredményében megtapasztalható valóságát tárja a hallgató elé. De hogy kerül ide a romlottság jelképe – kérdezheti a korabeli hallgató. Lehet, hogy a jelképek talán nem is helyesek? Mit jelent a romlás és mit jelent a romlatlanság? Egyáltalán: milyen szavakat lehet használni a mennyek országával kapcsolatban?

Következtetések

A megrökönyödés példázatai zavarba ejtők. Miről is, kiről is szólnak ezek a történetek? Az a kérdés is feltehető, hogy ki lehet a példázatok főszereplője. A

³⁴ Így például a Jézus Szeminárium piros színnel jelöli sajátos színkódrendszerében, azaz Jézusra közvetlenül visszavezethetőnek tartja. Robert Walter FUNK, Bernard Brandon SCOTT, James R. BUTTS, *The Parables of Jesus. Red Letter Edition*, The Jesus Seminar (Salem, OR: Polebridge Press, 1988), 29.

³⁵ DODD, *Parables...*, 143.

³⁶ „Berakoth. The William Davidson Talmud”, *Sefaria. The Living Library of Torah Texts Online*, letöltve: 2022. június 28., <https://www.sefaria.org/Berakhot.17a.1?lang=bi>.

harmadik szolga vagy a talentumokat szétosztó gazdag úr? A hamis sáfár vagy a gazdája? A balga szüzek, az okosak, esetleg a vőlegény? Akkor jutunk közelebb ennek megválaszolásához, ha ismét felidézzük a példázatok elhangzásának valószínűsíthető körülményeit. A falusi utcákon, tereken összecsendült emberek hallották, hogy Jézus a mennyek országának eljöttéről mint örömmüzenetről beszél. Egyesek úgy értik Jézust, mint aki az örömhírmondó (mebhasser, Ézs 52,7). Mások kételkednek, kérdéseket tesznek fel, sőt van, aki ellenséges bekiabálással ad hangot nemtetszésének. Ez a valószínűsíthető helyzet azt jelzi, hogy a példázat nem előadás, nem eszmefuttatás, hanem egy dinamikus, állandó mozgásban levő narratív esemény. Feltételezhető az is, hogy a példázatok szövege nem volt állandó, esetenként igazodott vagy módosult a más-más összetételű hallgatóság reakciói szerint. Következésképpen a jelenleg rendelkezésünkre álló hellenisztikus görög szöveg csak megszorításokkal nevezhető eredetinek. A görög szöveg az evangélium megszerkesztőjéhez, megszerkesztőihez visz közelebb, ami természetesen nem haszontalan, de a példázatok iránya sokszor jelentősen módosult általuk. Az élőbeszéd által létrejött narratív szituációnak a lényege az, hogy az esemény középpontjába maga a hallgató kerül. A narráció szerkezete úgy adható meg, hogy Jézus olyan, a mondandójához illeszkedő terepet jelöl ki, amelybe a hallgatónak bele kell helyeznie magát a megértés érdekében. A példabeszéd elhangzásának narratív eseményében tehát a főszereplő maga a hallgató. Neki kell befejeznie a történetet, kiegészíteni, tiltakozni vagy egyetérteni. A hallgatónak ez a szerepe nem azt jelenti, hogy ki kell találnia a „helyes megoldást”, mint egy rejtvény vagy találos kérdés esetén, nem úgy, mint Turandot hercegnő rebuszai esetén.³⁷ A hallgatónak szabadsága van a történetben szereplő kihívás megválaszolásában. Neki kell feldolgoznia a talentumok példázatában megnyilvánuló igazságtalanság nyugtalanító tényét, az okos szüzek irigysége miatti szívtelenséget vagy azt, hogy a mennyek országa a kertekből kitiltott gízgazzal is szemléltethető. A példázatok Jézusra visszavezethető magva egy jellegzetes befejezetlen történet vagy kép. A történet végét, a végső ecsetvonásokat csak a hallgató tudja megfogalmazni vagy megrajzolni. Ebből az következik, hogy a példázatnak sokfajta befejezése képzelhető el. Jézus stílusa rokonítható azzal a rabbinikus mondással, hogy „az Örökkévaló a Tórát a lyukakkal együtt teremtette”.³⁸ Ez azt jelenti, hogy a Tórában nincs kimondva hiánytalanul minden, de

³⁷ A példa szándékosan CROSSAN *The Power of Parables* című művéből van kölcsönözve.

³⁸ Elhangzott KELEMEN Katalin rabbi előadásában. „Kelemen Kata, Lakatos Anka, dr. Perintfalvi Rita, Iványi Gábor istentisztelete 2017. 11. 12.”, YouTube, letöltve: 2022. június 28., <https://www.youtube.com/watch?v=E1iy0WB1ruQ&t=2206s>.

minden lényeges kérdés (lyuk) megtalálható. És ezeknek a lyukaknak a kitöltése a Tóra olvasójának feladata. Így van a példázatokkal is. A példázat nem „tanítás”, hanem sokkal inkább kérdés. Kérdés, ami a hallgatót szembenézésre, újragondolásra sarkallja. Maga a példázat nem tartalmazza a választ, ellenben megmutatja azt az utat, amin érdemes továbbmenni. A gondolkodást, sőt az érzelmeket tere-li egy kreatív lehetőség irányába. Még radikálisabban úgy is lehet fogalmazni, hogy nem feltétlenül a válasz megtalálása a lényeges, hanem maga a kérdés. A kérdés ugyanis irányt jelöl ki, útjelző póznaként mutat a továbbhaladás irányába, rámutat az életnek a mennyek országával összefüggő lényeges elemeire. A narratív esemény lényege az, hogy a válasznak akár csak megsejtésével, de természetesen a kimondásával is, a hallgató élete változhat meg, és így a jézusi örömhír a hallgató által aktualizálódik.

Zárszó

A jézusi példázatok, mint láttuk, provokáló, túlzásokkal megrajzolt, olykor ironikus történetek. Értelmük az azt befogadó hallgató tevékenységében tárul fel. A Jézus-követők szájhagyományában és még inkább az írásbeli rögzítésben azonban az eredeti kihívásjelleg megváltozott, aktualizálódott egy új helyzethez igazodva, többnyire erkölcsi tanítássá vált. Charles Dodd megfogalmazásával: didakhé lett a kérügmából.³⁹ Közmondások közbeiktatásával, különböző hagyományok összefésülésével gyakran alaposan eltértek attól, ami Jézus feltehető szándéka volt a példabeszédek elmondásával. Mégis, nyugtalanító mozzanatok maradtak meg egy-egy példázatban. A bemutatott megrökönyödéspéldázatok ilyenek. Nemritkán körmönfont magyarázkodásra sarkallták és sarkallják a tegnap és a ma fundamentalista igehirdetőit is. De a szövegek erősek, nem engedik az olcsó kibúvókat. Hiába az allegorizálás, a quadriga,⁴⁰ de a tertium comparationis alkalmazása sem ad megnyugtató megoldást. A megrökönyödés példázatai a többiekénél feltehetően erősebben, kitartóbban ösztönöznek szembenézésre és a provokatív kérdésekre adható válasz megélésére. Nem túlzás talán azt állítani, hogy életben tartják a názáreti Jézus olykor nyugtalanító, felforgató, ám mégis örömteli üzenetét.

³⁹ Charles Haddon DODD, *Apostolic Preaching and its Developments* (London: Hodder & Stoughton Ltd, 1936), 114.

⁴⁰ A Biblia szövegeinek négy szintű értelmezési módja. A literális (szó szerinti), az allegorikus, a morális és az anagógikus (végső célokra vonatkozó) értelmezési „négyesfogatot” Szent Ágoston (Augusztinus) nevéhez kapcsolják, de a módszer eredete Órigéneszig nyúlik vissza.